

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.19.24>

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЮРИСТІВ

Кравчук Олексій Олегович,
доктор юридичних наук, доцент,
викладач
Національної школи суддів України,
суддя
(Вищий антикорупційний суд,
м. Київ, Україна),
професор
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

Розглянуто педагогічні та організаційні практики (прийоми), що є важливими та ефективними для успішного проведення навчальних заходів для юристів в умовах дистанційного навчання. Наведена коротка характеристика кожного прийому.

Під час дистанційного навчання слід приділяти увагу знайомству. Організаторам навчання варто обмірковувати заходи для знайомства студентів, що навчаються онлайн, між собою. Викладачам слід розказувати про себе, надавати лінк на власну сторінку в Інтернеті та у соціальних мережах (за наявності). У невеликих навчальних групах доцільно виділяти час для того, щоби познайомитись зі студентами.

Для дистанційного навчання важливим є вчасний початок і вчасне закінчення всіх навчальних заходів. Викладач практично завжди повинен проводити лекцію за ввімкненої камери. Доцільно мати фото профіля, вмикати його під час вимкнення відео. Студентів варто заохочувати частіше включати камеру, щоби бачити один одного, адже саме так створюється ефект присутності.

Варто проводити онлайн-заходи в тихому приміщенні. Не варто робити цього в дорозі, зокрема в автомобілі, в кафе, на вулиці. Викладачу не слід без відчутної необхідності відволікатися під час проведення онлайн-заходу, в т.ч. на дзвінки, інше користування мобільним телефоном. Варто мати гарне освітлення. Краще вдягати охайний одяг, мати охайну зачіску та зовнішній вигляд. Фон за спиною має бути приємним і (краще) діловим. Краще, коли камера розташована приблизно на рівні очей.

Лекції, а часто й інші навчальні онлайн-заходи, слід забезпечувати слайдами.

Має організовуватись належний зворотний зв'язок між студентом і викладачем. Навчальний захід не повинен бути монологом викладача. За дистанційного навчання частіше слід проводити брейн-штормінг, що актуалізує увагу, ставити уточнюючі запитання до аудиторії, заохочувати до мінівиступів і постановки запитань студентами. Використання у навчальному процесі пробних програм або програм, де тривалість заняття обмежена в часі, не сприяє створенню робочої атмосфери в онлайн-аудиторії. Для студентів важливо знати правила та мати легкі працюючі канали зв'язку з викладачем та організаторами навчання.

Під час навчання онлайн правила і контроль мають більше значення, ніж у разі очного навчання. Правила мають бути відомими заздалегідь і дотримуватися всіма учасниками. Зокрема, мають бути відомі правила поточного й підсумкового контролю.

Дистанційна освіта нерідко вимагає більшої гнучкості, за необхідності правила (наприклад, щодо одержання балів) слід змінити. У такому разі варто пояснювати студентам сутність змін.

Ключові слова: дистанційне навчання, онлайн-навчання, онлайн-лекція, навчальні слайди.

MODERN PRACTICES OF LAWYERS' DISTANCE LEARNING

Kravchuk Oleksii Olehovych,
Doctor of Law, Associate Professor,
Lecturer at the National School of Judges
of Ukraine,
Judge
(High Anti-Corruption Court, Kyiv,
Ukraine)
Professor
(National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Kyiv, Ukraine)

Pedagogical and organizational techniques that are important and effective for successful implementation of training activities for lawyers in distance learning are considered in the article. A brief description of each technique is given.

It is necessary to pay attention to acquaintance at distance learning. Study organizers should consider ways to introduce online students to each other. Teachers should tell about themselves, provide a link to their own page on the Internet and social networks (if available). In small study groups, it is advisable to give some time to get to know the students.

It is important for distance learning to begin and end all training activities on time. The teacher should almost always give a lecture with the camera on. It is advisable to have a profile photo, turn it on when you turn off the video. Students should be encouraged to turn on the camera more often to see each other and the teacher. This is how the effect of presence is created.

It is good to give online lectures in a quiet room. It is not good to do it on the road, in particular in the car, in cafe, on the street. The teacher should not be distracted during the online event, including for calls, other use of a mobile phone. It is better having good lighting. It is better to wear neat clothes, have a neat hairstyle and appearance. The background behind the lecturer should be pleasant, and (better) a kind of business. It is best when the camera is at about eye level.

Lectures, and often other online learning activities, should be provided with slides.

Appropriate feedback between student and teacher should be provided. The training event should not be a monologue of the teacher. During distance learning, it is more often necessary to conduct brainstorming, which actualizes attention, asks clarifying questions to the audience, encourages mini-speeches and questions by students. The use of trial programs in the educational process, or programs where the duration of the session is limited in time, does not help to create a working atmosphere in the online audience. It is important for students to know the rules and have easy working communication channels with the teacher and the organizers of the study.

When learning online, rules and controls are more important than in face-to-face learning. The rules must be known in advance and followed by all participants. In particular, the rules of current and final control should be known.

Distance education often requires more flexibility, and if necessary, the rules (for example, regarding obtaining points) should be changed. In this case, it is necessary to explain to students the essence of the change.

Key words: distance learning, online learning, online lecture, study slides.

У 2020 році весь світ, у т.ч. юридична та освітня сфери, чи не вперше стикнулись з необхідністю термінового переходу в онлайн [1]. Якщо раніше створення онлайн-курсів розглядалося як своєрідний піар та іміджевий захід [2], то з початком карантину відповідні питання стали нагальними. Онлайн проводилися і проводяться робочі наради, офіційні збори, навіть судові засідання в багатьох юрисдикціях. Відповідного впливу зазнали і юридична освіта та професійні навчальні заходи для юристів.

Автор останніми роками мав досвід проведення навчальних заходів для різної професійної юридичної аудиторії – студентів бакалаврського та магістерського рівнів, аспірантів та практикуючих юристів, а також сам проходив значну кількість навчальних професійних заходів як онлайн, так і офлайн. Це дало підстави задуматись, як краще проводити онлайн навчальні заходи для юристів для одержання максимального ефекту, і призвело до написання цієї статті.

Тому у статті маю на меті розглянути деякі педагогічні та організаційні практики (прийоми), що, на мою думку, є важливими та ефективними для успішного проведення навчальних заходів для юристів в умовах дистанційного навчання.

З точки зору методології дослідження вказані у статті практики, які я вважаю важливими, ґрунтуються на особистому досвіді автора як викладача та студента на різноманітних навчальних заходах (як університетська лекція чи практичне, семінарське заняття, так і тренінг для практикуючих юристів, у т.ч. проведених як до початку карантину, так і під час нього). Під викладачем у статті розуміється особа, що проводить навчальний захід (наприклад, університетський професор або тренер на професійному заході), а під студентом – особа, що навчається на заході (звісно, що це може бути як особа, що навчається у вищому навчальному закладі, так і особа, що бере участь у професійному тренінгу чи семінарі як слухач). Успішність і важливість відповідних прийомів оцінюється автором лише з позиції власного сприйняття, наукова оцінка їх успішності або важливості не проводилася. Також ця стаття не претендує на створення вичерпного переліку організаційних та педагогічних прийомів дистанційного навчання юристів. Тому запропоновані прийоми, які є, на думку автора, важливими, є доволі дискретними.

Питання організації та реалізації дистанційної освіти нині входять до першорядних проблем у світі. Їх можна, без сумніву, віднести до питань сталого розвитку (якісна освіта належить до цілей сталого розвитку, визначених Генеральною Асамблеєю ООН [3]), адже в разі продовження карантину та здебільшого дистанційної освіти вже за кілька років матимемо випускників, які, навчаючись на стаціонарі, не були в університетській аудиторії. Питання дистанційного навчання досліджували у своїх роботах О. Сирбу, Ю. Назаренко, І. Когут, С. Квітка, В. Єгорова, Т. Чепульченко, М. Тараненко, І. Бахов, О. Феценко, О. Куц, В. Омелянчик, Г. Бессараб, Н. Жернова, Н. Степанова, М. Тихоновська, О. Морозова, І. Сухомлінова та багато інших учених.

До основних прийомів дистанційного навчання юристів, яких ми торкнемося у статті, належать: 1) **організаційні прийоми:** забезпечення пунктуальності, належної обстановки і зовнішнього вигляду; 2) **педагогічні прийоми:** проведення знайомства для забезпечення контакту з аудиторією, відвертість, обов'язкове застосування мультимедіа; 3) **організаційні та водночас педагогічні прийоми:** забезпечення зворотного зв'язку, наявність правил, що заздалегідь відомі, та адекватний контроль. Взаємопов'язаність названих прийомів зумовила структуру дослідження.

Пунктуальність. Для дистанційного навчання важливим є вчасний початок і вчасне закінчення всіх навчальних заходів. Здається, що учасники почуваються вкрай розгублено, коли в призначений час вони не одержують лінк на підключення або підключений лінк не працює. Під час аудиторного навчання в разі затримки заняття студенти можуть зайняти себе професійним спілкуванням з колегами. Проте вони не мають такої можливості під час дистанційного навчання. Важливість вчасного закінчення заходу пов'язується з повагою до учасників наступних занять. Як у викладача, так і у студентів можуть бути наступні заняття, до яких слід підготуватися, зробивши для цього перерву. Якщо викладач не може провести заняття з певних причин, про це варто повідомити заздалегідь, а не в останній момент. Пунктуальність створює атмосферу взаємної поваги та організованості.

Говорячи про організованість та пунктуальність, зазначу, що досить дивним, з погляду студента, може виглядати використання в навчальному процесі пробних програм або програм, де тривалість заняття обмежена в часі і щоразу необхідно переривати заняття через деякий короткий час. Це не сприяє створенню робочої атмосфери в онлайн-аудиторії. Звісно, це пов'язано з фінансуванням та особливостями законодавства про державні закупівлі. В літературі відзначалася необхідність вирішення питання фінансування, що виникають внаслідок інтенсивного впровадження онлайн-технологій в освіті [4]. Втім деякі викладачі давно вирішили цю проблему самостійно, придбавши повні версії відповідних програм.

Зворотний зв'язок. У зв'язку зі згаданою відсутністю професійного спілкування віч-на-віч для студента під час дистанційного навчання більш важливим є зворотний зв'язок. Навчальний захід не повинен бути монологом викладача. За дистанційного навчання частіше слід проводити брейн-штурмінг, що актуалізує увагу, ставити уточнюючі запитання до аудиторії, заохочувати до мінівиступів і постановки запитань студентами. Звісно, це частіше, ніж під час очного навчання, може призвести до зміни теми на більш цікаву для студентів, не дозволити виконати все заплановане на час лекції. Звісно, слідкувати за часом потрібно, але зміна теми може бути значно більш вдалою, ніж монолог, тож не слід цього боятися, адже і саме навчання, і його тематика можуть і повинні змінюватися. Студентам також варто проявляти більшу активність, ініціативу, ставити викладачам питання, адже за дистанційного навчання викладач не може бачити по очах бажання конкретного студента щось спитати.

Зворотний зв'язок важливий для студентів під час онлайн-навчання не лише як педагогічний прийом, але і як організаційний. Відсутність студента за місцезнаходженням навчального закладу зумовлює загрозу виникнення й накопичення непорозумінь та невирішених проблем, які легко вирішуються під час офлайн-навчання. Для цього студентам важливо знати правила та мати легкі працюючі канали зв'язку з викладачем та організаторами навчання (деканом, завідувачем кафедри, начальником навчального відділу, куратором, організатором тренінгу).

Відвертість. У сучасному світі університетське навчання змінилося і від надання інформації для засвоєння більше тяжіє або має тяжіти до професійної дискусії. Всі учасники прагнуть до відвертості, адже саме знайти відверті відповіді на професійні запитання від спеціаліста – найбільш важлива мета навчання. На жаль, дистанційне навчання не сприяє більшій відвертості, що пояснюється відсутністю зорового контакту та специфічної обстановки роботи в малих групах, яка зазвичай є більш сприятливою для відвертої професійної дискусії. Слід шукати прийоми для створення більш довірливої обстановки, спонукаючи студентів до професійної відвертості, демонструючи відвертість у відповідь. Звісно, при цьому слід неухильно додержуватись професійної викладацької та юридичної етики.

Знайомство. За інших рівних умов, якщо частина заходів одним викладачем проводиться онлайн, а частина офлайн, то контакт з аудиторією є відчутно кращим, аніж у разі навчання повністю онлайн. Це не лише сприяє відвертості й зворотному зв'язку, але й пояснюється суто людським кращим сприйняттям чогось знайомого, ніж незнайомого. Особу, яку вони бачили особисто, з якою спілкувались, люди сприймають краще, ніж ту, яку бачили лише онлайн. Так чи інакше у разі дистанційного навчання слід приділяти увагу знайомству. Організаторам навчання варто обмірковувати заходи для знайомства студентів, що навчаються онлайн, між собою. Викладачам слід розказувати про себе, надавати лінк на власну сторінку в Інтернеті та у соціальних мережах (за наявності). У невеликих навчальних групах може бути доцільним виділення часу для того, щоби познайомитись зі студентами. Втім знайомство – важливий педагогічний прийом, належну увагу якому слід приділяти й у разі офлайн-навчання.

Застосування відео. У різних аудиторіях є різні традиції щодо того, чи повинні бути ввімкнуті відеорежими під час дистанційного заняття. Якщо навчальний заклад суворо цього вимагає, студенти частіше включають камери. У деяких навчальних групах студенти взагалі рідко включають камери. У таких випадках у викладача може створюватись враження «розмови самого із собою», що також не сприяє відвертості й ускладнює належну організацію зворотного зв'язку у процесі навчання. Так чи інакше, викладач практично завжди проводить лекцію у разі ввімкненої камери, відсутність у викладача камери є, скоріше, «поганим тоном», погано сприймається аудиторією. На випадок відсутності гарної якості зв'язку, а також для деяких технічних перерв доцільно мати фото профіля, вмикати його під час вимкнення відео. Так, в аудиторії, своєю чергою, не створюватиметься враження пустого екрана. Загалом, студентів варто заохочувати частіше включати камеру, щоби бачити один одного, адже саме так створюється ефект присутності.

Обстановка і зовнішній вигляд. Учасникам онлайн-заходів (насамперед викладачам) слід задумуватися над тим, як лекція, і в т.ч. вони самі, виглядають на камері. Для цього зазвичай призначено програмний засіб (картинка в програмі), з допомогою якого промовець може побачити себе сам. Ця картинка для студента не має створювати відштовхуючий ефект. Так, варто мати гарне освітлення (щоб не виглядало «як з погребя», й обличчя не було дуже блідим). Краще вдягати охайний одяг, мати охайну зачіску та зовнішній вигляд (щоб не виглядало, нібито викладач щойно прокинувся, адже це створює атмосферу неповаги). Звісно, не йдеться про вдягання ділового костюма на онлайн-лекцію, це може бути навіть і футболка, але краще, щоби вона не виглядала, як піжама. Фон за спиною має бути приємним і (краще) діловим. Не варто проводити заняття на фоні ліжка чи стійки з посудом. Але не дуже добре виглядає й біла стіна за спиною. Краще, коли камера розташована приблизно на рівні очей, а не вище й не нижче, щоби обличчя не виглядало деформованим. Схожих рекомендацій варто додержуватися і студентам.

Також слід проводити онлайн-заходи в тихому приміщенні. Не варто робити цього в дорозі, зокрема в автомобілі, в кафе, на вулиці. Це може створювати атмосферу непідготовленого викладача, який проводить захід поміж інших важливих справ, і насправді в нього немає часу на проведення заняття; це може ображати учасників. Викладачу не слід без відчутної необхідності відволікатися під час проведення онлайн-заходу, в т.ч. на дзвінки, інше користування мобільним телефоном.

На практиці можуть виникати питання щодо відсутності у викладача технічної можливості забезпечити онлайн-навчання із власного приміщення з належним освітленням та фоном, доброю якістю зв'язку. Це відносить проблему до організаційних питань, а можливо, й до організаційно-правових, адже ймовірно, що такими засобами

має забезпечувати роботодавець (навчальний заклад). Після початку карантину до Кодексу законів про працю України внесено доповнення, дистанційна робота врегульована в новій ст. 60-2. Згідно з нею, за погодженням між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом виконання дистанційної роботи може поєднуватися з виконанням працівником роботи на робочому місці у приміщенні чи на території власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу; особливості поєднання дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу встановлюються трудовим договором про дистанційну роботу [5]. Аналіз організаційно-правових особливостей дистанційної роботи виходить за межі нашого дослідження. Водночас варто розуміти, що подібні проблеми негативно впливають на процес дистанційного навчання та потребують вирішення.

Мультимедіа. На моє переконання, всі лекції, навіть очні, мають обов'язково забезпечуватися слайдами. Забезпечені слайдами лекції значно краще сприймаються будь-якою аудиторією. Звісно, іноді трапляються курси, які читаються один раз, інколи без часу на належну підготовку, або ж викладач з певних причин не може продемонструвати готові слайди. Під час очного навчання викладач іноді може провести лекцію і без слайдів, якщо він добре готовий, застосовує відповідні педагогічні прийоми, організовує дискусію чи іншу форму зворотного зв'язку. Однак під час дистанційного навчання це зовсім не так. Видається, що «голова, що говорить» з екрана, без слайдів, – це надзвичайно невдалий педагогічний прийом. Така інформація майже не сприймається, і студентам навіває сон від подібної лекції. Важливо, що певних наочних матеріалів вимагають не лише лекційні, але й семінарські, практичні заняття. Для таких занять, якщо вони проводяться онлайн, слайди також є педагогічним прийомом першого вибору.

Як правило, студентам варто давати можливість отримати слайди (принаймні, основну їх частину) після кожного заходу на електронну пошту або розміщувати на певному ресурсі (наприклад, на сайті закладу). Це виглядає загальноприйнятним у світі.

Правила і контроль. Під час навчання онлайн правила і контроль мають більше значення, ніж під час очного навчання. Як уже зазначалося, студентам у разі дистанційного навчання може бракувати зворотного зв'язку й можливості швидко вирішити всі організаційні проблеми. Тому правила мають бути відомими заздалегідь і дотримуватися всіма учасниками навчання. Йдеться про всі ті правила, про які я зазначав вище (в т.ч. пунктуальність, наявність слайдів, камери, охайний вигляд та обстановка). Йдеться і про правила спілкування. Наприклад, викладачу чи організатору слід уміти користуватися програмно-технічним комплексом, з допомогою якого проводиться онлайн-захід, і пояснити порядок користування студентам. Наприклад, необхідно роз'яснити правила реєстрації, якщо така проводиться, порядок постановки питань (наприклад, чи слід застосовувати функцію «підняти руку» чи писати в чат). Мають бути відомі засоби зв'язку з викладачем, що читає університетський курс (наприклад, електронна пошта або месенджер). Викладачу варто відповідати студентам без особливих зволікань (щоби не створювалося враження непрацюючого каналу зворотного зв'язку). Студентам при цьому не слід зловживати таким каналом зв'язку, наприклад, не варто писати в месенджер у нічний час або у вихідні, або не слід чекати відповідь на такі повідомлення, надіслані в позаробочий час.

Також має бути завчасно повідомлено, чи дає викладач можливість одержати слайди після лекції.

Якщо йдеться про університетське навчання, мають бути відомі правила поточного й підсумкового контролю: як отримуються бали, як здійснюється допуск до екзамену, чи можливий «автомат» за екзамен. Ці правила мають максимально дотримуватися, що створює атмосферу справедливості й довіри на курсі. Проте дистанційна освіта нерідко вимагає більшої гнучкості, за необхідності правила (наприклад, щодо одержання балів) слід змінити. У такому разі варто пояснювати студентам сутність змін.

Як **висновок** наголошу, що у статті розглянуто важливі, на думку автора, організаційні та педагогічні практики (прийоми) дистанційного навчання юристів та наведена коротка характеристика кожного такого прийому.

На відміну від деяких професій, право, на мою думку, можна вивчати онлайн. Юридична освіта не є тією сферою, яка потребує лабораторії або контакту з пацієнтом. Тому у разі застосування належних педагогічних та організаційних прийомів, а також адекватних засобів контролю юридична освіта може успішно функціонувати онлайн. Звісно, це не замінить університетського ком'юніті в усіх його проявах та дружнього професійного офлайн-спілкування, що значною мірою формує численні професійні знайомства й університетську спільноту, а також особистість молодого юриста. Тому офлайн-навчання в нинішніх умовах так само, як і раніше, необхідне для такого нетворкінгу. Однак слід визнати, що майже всі основні знання та уміння, необхідні юристу, можуть бути успішно сформовані з допомогою онлайн-навчання.

Подальші дослідження особливостей дистанційного навчання юристів є перспективними та актуальними.

Список використаних джерел:

1. Сирбу О., Назаренко Ю., Когут І. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. *Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii/>.
2. Куц О.Г., Омелянчик В.М., Бессараб Г.І, Жернова Н.П., Степанова Н.В., Тихоновська М.А., Морозова О.В., Сухомлінова І.Є. Дистанційне навчання в системі медичної освіти (перший досвід кафедри нормальної фізіології ЗДМУ). *Медична освіта*, 2017, № 4, с. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2017_4_21.
3. Resolution 70/1 adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/70/1>.
4. Sergiy A. Kvitka, Valentyna S. Yehorova, Tetiana O. Chepulchenko, Mykola M. Taranenko, Ivan S. Bakhov, Elena L. Feshchenko. Development of Ukrainian and Global Online Education. *TEM Journal*. Volume 9, Issue 4, November 2020. Pages 1640–1646, DOI: 10.18421/TEM94-41.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 року № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#n37>.